

III.6. STRATEŠKI PRAVCI U VOĐENJU VANJSKE TRGOVINE I PODRŠKE IZVOZU

Sama činjenica da je tržište BiH malo, upućuje na potrebu vođenja liberalne vanjskotrgovinske politike. Daljnja liberalizacija spoljnotrgovinskog režima u regiji treba ostati prioritet BiH, zajedno sa stvaranjem pretpostavki za integraciju u tržište EU.

1. Ciljevi

1.1. *Smanjiti trgovinski deficit*

Postojeći nivo trgovinskog deficita je neodrživ. Povećanje izvoza, pored ubrzanja ekonomskog rasta, bitan je preduvjet za održavanje makroekonomske stabilnosti i funkcioniranje monetarne politike na pricipima valutnog odbora. Jedna od pretpostavki za ovo je održavanje liberalnog vanjskotrgovinskog režima. S ovim u vezi, a radi ostvarenja makroekonomskih ciljeva, projiciranih Srednjeročnom razvojnom strategijom (PRSP), nivo izvoza morat će značajno porasti, a nivo uvoza pasti. U toku naredne tri godine morao bi biti ostvaren rast izvoza, koji bi se do 2007. zadržao na stopi od 15 odsto. Istovremeno, stopa rasta uvoza će morati opasti i u 2007. godini iznositi oko 6,5 odsto.

1.2. *Ubrzati ekonomski razvoj zemlje*

Među stručnjacima postoji saglasnost da slobodna trgovina ubrzava ekonomski razvoj. Međutim, vrlo su suprotstavljeni stavovi o tome da li porast međunarodne trgovine efikasno doprinosi smanjenju siromaštva u većem dijelu svijeta. Tako je, npr. mali broj zemalja u razvoju pokazivao interes za Urugvajsku rundu pregovora. Situacija se značajno promijenila nakon uspostavljanja WTO, u kojem je danas 146 zemlja članica, što je iznad 90 odsto svjetske trgovine. Pored toga, 30-tak zemalja u razvoju i tranziciji pregovara o pristupanju ovoj svjetskoj organizaciji, jer je ekonomski rizično ostati izvan nje. Novije studije pokazuje da su zemlje u razvoju sa otvorenom ekonomijom u dekadi od 1970. do 1980. godine ostvarile prosječni godišnji rast od 4,5 procenta, a one sa zatvorenom ekonomijom 0,7 procenta. Zemlje sa otvorenom ekonomijom imaju 18 puta brži rast od onih sa zatvorenom ekonomijom, i treba im 16 godina za udvostručavanje njihovog ekonomskog potencijala, dok onima koje se zatvaraju za to treba više od 100 godina.

1.3. *Jačati kvalitet i konkurentnost domaće proizvodnje*

Iskustva zemalja sa liberalnim režimom u vanjskoj trgovini, kao i ostalih država u tranziciji, upućuju da je konkurencija stranih roba doprinijela jačanju kvaliteta i poboljšanju konkurentnosti domaće proizvodnje na međunarodnim tržištima, što je opet vodilo povećanju izvoza.

1.4. *Stimulirati priliv stranih investicija*

Zahvaljući bilateralnim sporazumima o slobodnoj trgovini tržište za robe, proizvedene u BiH, prošireno je na nekoliko desetina miliona potrošača, što bi trebalo stimulatивно djelovati na strane investitore da ulažu u našu zemlju. Veći obim stranih investicija vodit će većim stopama rasta izvoza.¹

1.5. *Ubrzati integraciju BiH u EU i WTO*

Uspostavljanje liberalnog režima u vanjskoj trgovini jedan je od preduvjeta za ubrzanje procesa integracije u EU i korištenje unilateralnih trgovinskih povlastica², koje su privredi BiH odobrene od strane EU, kao i za prijem u punopravno članstvo u WTO.

"Obezbeđivanje slobodnog kretanja roba jedan je od glavnih ciljeva sporazuma o pridruživanju EU. U okviru budućeg SAA, potrebno je da BiH postepeno uspostavi slobodnu trgovinsku zonu sa Unijom tokom perioda, koji će biti određen u pregovorima. Slobodna trgovinska zona treba da bude u skladu sa relevantnim WTO odredbama. BiH mora ukinuti sva kvantitativna ograničenja ili mjere

¹ Tako npr. 60% ukupnog izvoza Mađarske otpada na strane kompanije locirane u toj zemlji.

² Unilateralne trgovinske povlastice ne koriste se u dovoljnoj mjeri zbog nepostojanja adekvatnih institucija u zemlji

*koje imaju isto dejstvo i da progresivno ukine tarife u trgovinskoj razmjeni sa Evropskom unijom. Carinska služba BiH mora biti sposobna da nadzire i štiti trgovinski režim”.*³

2. Stanje

Vanjskotrgovinska i carinska politika su, prema Ustavu, u nadležnosti institucija BiH. Odredbe u Zakonu o vanjskotrgovinskoj politici BiH su vrlo slične onima iz modernih tržišnih ekonomija, bazirane na slobodnom protoku roba i usluga. Izuzetno, i samo kao privremene mjere, data su ovlaštenja Vijeću ministara BiH da uvede određena ograničenja na cijeloj teritoriji BiH, i to u slučajevima zaštite legitimnih interesa zemlje.

Struktura tarifa u Bosni i Hercegovini se sastoji od četiri tarifne kategorije (0%, 5%, 10%, 15%) sa jednostavnim prosjekom od 6,4 odsto.

Sve robe porijeklom iz BiH, koje ispunjavaju propisane tehničko-tehnološke i uslove, mogu se do kraja 2005. godine uvoziti u svih 15 zemalja Evropske unije, bez ikakvih kvantitativnih ograničenja i bez plaćanja carinskih i drugih opterećenja. Od ovog generalnog pravila izuzeti su samo goveđe meso i vina, za koje su utvrđene kvote. EU je utvrdila i precizne uslove i procedure po kojima u svakom momentu može stopirati primjenu odobrenih preferencijala. Radi se o slijedećim uvjetima: poštivanje EU pravila o porijeklu roba, suzdržavanje od uvođenja novih uvoznih opterećenja i povećanja postojećih, uključujući i carine, ili količinskih ograničenja za robe porijeklom iz EU, uključivanje BiH u efikasnu borbu protiv kriminala, spremnost BiH na stvarne ekonomske reforme i na regionalnu saradnju sa zemljama uključenim u EU proces stabilizacije i pridruživanja. Kao nedovoljno razvijenoj zemlji, Bosni i Hercegovini su unilateralno, tj. bez obaveze reciprociteta, odobreni preferencijalni režimi izvoza u niz zemalja svijeta, po osnovu međunarodnih preferencijalnih šema GSP ili GSTP, što našoj zemlji pruža mogućnosti povoljnog izvoza i na najveća svjetska tržišta.

Među zemljama koje su BH robama odobrile preferencijalni status i oslobađanje od carinskih opterećenja ili kvalitativnih ograničenja su: Švajcarska, Norveška, Japan, SAD, Rusija i Kanada. U svim slučajevima izuzete su ili kvotama ograničene određene, posebno osjetljive robe za pojedinu zemlju.

Zaključno sa 2002. godinom, zemlje u regionu su se povezale bilateralnim ugovorima o slobodnoj trgovini. Neke od njih su sklopile ugovore o slobodnoj trgovini sa zemljama izvan regiona. Tako na primjer, Slovenija, Turska, Bugarska i Rumunija imaju najveći broj ugovora o slobodnoj trgovini za koje je istekao tranzicioni period, i na njihovom tržištu su, bez ikakvih ograničenja, prisutne robe iz više od 25 zemalja. Hrvatska također ima više od 20 ugovora o slobodnoj trgovini. Srbija i Crna Gora, Makedonija, Albanija i Moldova su zaključile ugovore o slobodnoj trgovini sa zemljama u regionu, tako da ih imaju po 9. BiH takodje ima 9 zaključenih ugovora o slobodnoj trgovini, od čega su u primjeni četiri, a drugi su u procesu ratifikacije.

Zbog toga što nisu zadovoljeni međunarodni propisi i standardi, koji se odnose na vanjsku trgovinu, iz BiH se može izvoziti samo mali broj proizvoda, i to uglavnom sirovine i polupreradevine. S druge strane, zbog nepostojanja adekvatnih propisa i sistema provjere sigurnosti i kvaliteta uvezenih proizvoda na nivou BiH, u našu zemlju se može uvoziti praktički sve, a to znači i proizvodi koji su neadekvatni, pa čak i potencijalno štetni i opasni po zdravlje i život domaćeg potrošača. BiH je započela proceduru za prijem u Svjetsku trgovinsku organizaciju, a prijem se očekuje u toku 2005. godine.

2.1. Analiza izvoza i uvoza

BiH ostvaruje preko 80 odsto svoje robne razmjene na tržištu susjednih zemalja i EU. Pokrivenost izvoza uvozom je u porastu. U 2002. godini pokrivenost izvoza uvozom iznosila je oko 27 odsto. Međutim, prema podacima Vanjskotrgovinske komore BiH iz januara 2004, pokrivenost izvoza uvozom u 2003. se popravila i dostigla nivo od 30 odsto. Uzimajući u obzir da je ukupan obim vanjskotrgovinske razmjene u 2003. porastao za 6,5 odsto, može se zaključiti da je pokrivenost izvoza uvozom porasla za 12 odsto u odnosu na 2002. godinu. U istom periodu zabilježena je stopa rasta izvoza od 18,7 odsto, dok je stopa rasta uvoza smanjena na 3,7 odsto, što je bolje od

³«Izvještaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

projektovane stope rasta izvoza i stope pada uvoza za prošlu godinu.⁴ U skladu sa ovim, u 2003. godini (u odnosu na 2002. godinu) došlo je do smanjenja trgovinskog deficita sa oko 49 odsto (u odnosu na GDP) na oko 41 odsto.

Rast izvoza uglavnom je zabilježen u FBiH, gdje je pokrivenost izvoza uvozom porasla sa 29 na 34 odsto. Međutim suša, koja je ove godine zahvatila našu zemlju, prouzrokovala je pad poljoprivredne proizvodnje, posebno u RS, što je uticalo na blagi pad izvoza u ovom entitetu i Distriktu Brčko.

Najznačajnija izvozna tržišta za robe iz BiH su tržišta zemalja sa kojima BiH ima zaključene sporazume o slobodnoj trgovini. Na ova tržišta u 2003. godini plasirano je ukupno 42 odsto od ukupnog izvoza BiH. Posebno zabrinjava podatak da je trgovinska razmjena sa EU statična. Vrijednost BiH izvoza u EU u periodu 2001-2002 bila je 0,6 milijardi EUR, a vrijednost uvoza iz EU je bila oko 1,3 milijarde EUR.⁵

Pokrivenost uvoza izvozom

000 KM

	2002.					2003.			
	BiH ¹	ENTITETI		BD ⁴		BiH ¹	ENTITETI		BD ⁴
		FBiH ²	RS ³				FBiH ²	RS ³	
IZVOZ	1,897,873	1,432,055	456,266	9,552		2,252,423	1,768,687	467,066	16,671
UVOZ	7,154,568	5,022,553	1,858,757	273,258		7,416,841	5,167,889	1,943,777	305,175
OBIM	9,052,441	6,454,608	2,315,023	282,810		9,669,264	6,936,576	2,410,843	321,846
SALDO	-	-	-	-		-	-	-	-
	5,256,695	3,590,498	1,402,491	263,706		5,164,418	3,399,202	1,476,711	288,504
Pokrivenost uvoza izvozom u %	27%	29%	25%	3%		30%	34%	24%	5%

Izvor: Karakteristike ukupne robne razmjene Bosne i Hercegovine za dvanaest mjeseci 2003. godine, Vanjskotrgovinska komora BiH, januar 2004.

¹ Podaci dobiveni sabiranjem podataka entiteta i Brčko Distrikta (BD)

² Carinska uprava Federacije BiH

³ Republička uprava carina RS

⁴ Centralna banka BiH i Statistički biro Brčko Distrikta BiH (2002.); Carinska služba Brčko Distrikta (2003.)

U cijelom poslijeratnom periodu BiH ostvaruje deficit sa većinom vanjskotrgovinskih partnera, što se može vidjeti iz priloženih tabela.

⁴ «Karakteristike ukupne robne razmjene BiH za dvanaest mjeseci 2003. godine», Vanjskotrgovinska komora BiH, januar 2004.

⁵ «Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

UKUPNA RAZMJENA NAJZNAČAJNIJIH VANJSKOTRGOVINSKIH PARTNERA BiH

O P I S	2003.											
	BiH ¹			ENTITETI						BD ⁴		
				FBIH ²			RS ³					
	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM
	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM	IZVOZ	UVOZ	OBIM
UKUPNO	2,252,423	7,416,841	9,669,264	1,768,687	5,167,889	6,936,576	467,066	1,943,777	2,410,843	16,671	305,175	321,846
Hrvatska	414,692	1,779,376	2,194,068	358,559	1,467,665	1,826,224	52,294	236,659	288,953	3,840	75,052	78,892
Slovenija	150,868	946,116	1,096,984	115,374	791,239	906,613	34,287	145,521	179,808	1207	9,356	10,563
Njemačka	345,283	732,209	1,077,492	325,541	554,553	880,094	18,215	167,883	186,098	1,528	9,773	11,301
Srbija i Crna Gora	388,584	650,865	1,039,449	176,868	118,844	295,712	205,692	474,942	680,634	6,025	57,080	63,105
Italija	307,309	591,877	899,186	262,104	456,298	718,402	43,006	127,794	170,800	2,199	7,786	9,985
Austrija	83,817	452,547	536,364	75,012	353,034	428,046	8,693	82,204	90,897	113	17,310	17,423
Mađarska	15,744	514,878	530,622	11,026	240,670	251,696	4,696	174,133	178,829	22	100,075	100,097
Švajcarska	221,362	118,301	339,663	217,730	98,435	316,165	3,559	18,220	21,779	73	1,646	1,719
Češka	9,454	193,686	203,140	7,195	163,816	171,011	2,111	29,400	31,511	148	470	618
Poljska	5,983	154,235	160,218	5,082	121,540	126,622	901	31,916	32,817	-	779	779
Turska	12,371	147,688	160,059	10,675	132,469	143,144	1,696	13,370	15,066	-	1,848	1,848
Velika Britanija	70,836	53,817	124,653	16,571	43,105	59,676	54,265	10,479	64,744	-	233	233
Francuska	20,857	91,903	112,760	18,505	55,605	74,110	2,336	34,845	37,181	17	1,453	1,470
SAD	17,574	94,126	111,700	16,761	80,640	97,401	813	12,828	13,641	-	658	658
Holandija	14,444	93,407	107,851	10,832	70,173	81,005	3,467	22,561	26,028	145	674	819
ostale zemlje	173,245	801,810	975,055	140,852	419,803	560,655	31,035	361,022	392,057	1,354	20,982	22,336

Izvor: Karakteristike ukupne robne razmjene Bosne i Hercegovine za dvanaest mjeseci 2003. godine, Vanjskotrgovinska komora BiH, januar 2004.

*Podaci carinskih uprava FBIH; RS i BD BiH obuhvataju izvoz i uvoz roba prema ICD i UCD.

¹Podaci dobiveni sabiranjem podataka entiteta i BD

²Carinska uprava Federacije BiH

³Republička uprava carina RS

⁴ Centralna banka BiH i Statistički biro Brčko Distrikta BiH (2002.); Carinska služba Brčko Distrikta (2003.)

Vodeću grupu uvoznih proizvoda, po vrijednosti, čine poljoprivredno prehrambeni proizvodi sa gotovo jednom četvrtinom vrijednosti uvoza. Sa druge strane, po vrijednosti uvoza pojedinih proizvoda najznačajniji su energenti, pića, alkohol i cigarete, koji se u najvećoj mjeri uvoze iz zemalja sa kojima BiH ima potpisan sporazum o slobodnoj trgovini, dok se poljoprivredni proizvodi procentualno više uvoze iz zemalja kandidata EU, ali i iz zemalja članica EU. Posebno je važno naglasiti da su u 2003. godini uređaji, mašine i alati činili drugu značajnu grupu uvoznih proizvoda (18,5 odsto ukupnog uvoza) što indicira da raste uvoz radi razvoja koji koristi rastu bruto društvenog proizvoda.⁶

STRUKTURA UVOZA ROBA U BIH

U milionima US\$

Vrsta robe	Ostvareno				Ocjena 2003.	Indeksi			
	2000.	2001.	2002.	I-IX 2003.		<u>2001</u> <u>2002</u>	<u>2002</u> <u>2001</u>	<u>2003</u> <u>2002</u>	<u>2003</u> <u>2000</u>
Poljoprivredno prehramb. robe	497	545	665	571	732	110	122	110	147
Pića i duhan	141	151	187	155	206	107	124	110	146
Rude i građev. materijali	176	188	222	186	248	107	118	112	141
Energenti	347	386	320	296	355	111	83	110	102
Glinica i neorg. hemija	50	61	50	41	55	122	82	110	110
Lijekovi	67	66	85	81	108	99	129	127	161
Hemija i plastika	326	342	387	377	503	105	116	127	154
Koža i obuća	62	79	87	73	98	127	110	112	158
Tekstil	153	171	202	187	249	112	118	123	163
Papir i celuloza	80	90	121	110	147	112	135	122	184
Drvo	32	37	42	36	48	116	114	114	150
Namještaj	74	74	88	64	85	100	119	97	115
Željezo i čelik	143	150	190	179	238	105	126	125	166
Aluminij	40	41	35	33	44	103	85	126	110
Mašine, uređaji i alati	513	557	668	615	807	109	120	121	157
Vozila i dijelovi	261	219	236	230	307	84	108	130	118
Ostalo	12	16	18	85	90	133	113	...	...
UKUPAN BIH UVOZ	2.974	3.173	3.603	3.297	4.395	107	114	122	148

Izvor: Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, decembar 2003.

Drvo, namještaj i papir su najznačajnija grupa izvoznih proizvoda iz BiH, koja istovremeno nema mnogo uvoznih supstanci. Posebno je važno naglasiti da je u 2003. znatno brže rastao izvoz namještaja i papira nego rezane građe. Ova grupa proizvoda u prošloj godini činila je više od jedne četvrtine ukupnog BiH izvoza. Drugu grupu proizvoda po vrijednosti izvoza predstavlja grupa proizvoda u koju ulaze mašine, alati, vozila i dijelovi i koja čini 17 odsto ukupnog bosanskohercegovačkog izvoza, a zatim slijedi koža, obuća, tekstil sa 14 odsto ukupnog izvoza. Podaci o izvozu u skladu su sa istraživanjima rađenim u okviru pripreme Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP), koja su pokazala da BiH ima konkurentne prednosti u drvnoprerađivačkoj, metalnoj, kožarsko-tekstilnoj industriji, te da ove grane treba označiti kao strateške u daljem ekonomskom razvoju zemlje. Poljoprivredno prehrambeni proizvodi čine samo 5 odsto od ukupnog

⁶ Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, decembar 2003.

izvoza BiH, a pokrivenost izvoza uvozom u ovoj oblasti ostaje na veoma niskom nivou od samo 9 odsto.⁷

STRUKTURA IZVOZA ROBA IZ BIH

U milionima US\$

Vrsta robe	Ostvareno				Ocjena 2003.	Indeksi			
	2000.	2001.	2002.	I-IX 2003.		<u>2001</u> <u>2002</u>	<u>2002</u> <u>2001</u>	<u>2003</u> <u>2002</u>	<u>2003</u> <u>2000</u>
Poljoprivredno prehramb. robe	34	40	46	41	55	118	115	120	162
Pića i duhan	13	15	15	15	20	115	100	133	154
Rude i građev. materijali	15	21	24	22	29	140	114	104	193
Energenti	77	69	93	75	100	90	135	108	130
Glinica i neorg. hemija	57	21	1	1	10	37	...	...	18
Hemija i plastika	40	35	30	36	47	88	86	134	118
Koža i obuća	83	94	66	68	90	113	70	136	108
Tekstil	98	112	55	57	76	114	49	138	78
Papir i celuloza	11	13	19	24	32	118	146	168	290
Drvo	186	172	193	164	219	92	112	113	118
Namještaj	41	56	75	68	90	137	134	120	220
Željezo i čelik	50	69	63	66	88	138	91	140	176
Aluminij	172	160	154	128	171	93	96	111	99
Mašine, uređaji i alati	86	94	103	123	164	109	110	159	191
Vozila i dijelovi	32	32	39	36	47	100	122	121	147
Ostalo	47	49	154	84	106	104	314	69	226
UKUPAN BIH IZVOZ	1.042	1.052	1.130	1.008	1.344	101	107	119	129

Izvor: Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, decembar 2003.

3. Prioritetne aktivnosti u oblasti vanjske trgovine

3.1. Daljnja liberalizacija vanjske trgovine u BiH

Potrebno je nastaviti sa daljnjom liberalizacijom trgovine i zaključivanjem novih sporazuma o slobodnoj trgovini, dajući prioritet zemljama u regiji. Pri tome, gdje god je moguće, treba nastaviti sa praksom zaključivanja asimetričnih ugovora o slobodnoj trgovini.

U okviru budućeg Sporazuma o stabilizaciji i pridrživanju u EU (SAA), BiH će se morati posebno obavezati na progresivnu i recipročnu liberalizaciju uslugama, u skladu sa relevantnim WTO pravilima, posebno članom V GATS'a.⁸

U javnosti su prisutne kritike u vezi sa opravdanosti postojanja sporazuma o slobodnoj trgovini. Međutim, rezultati ispitivanja poslovnog sektora ukazuju da većina kompanija iz BiH pozitivno ocjenjuje efekte sporazuma o slobodnoj trgovini.⁹ Već je pomenuto da su najznačajnija izvozna tržišta za robe iz BiH tržišta zemalja sa kojima BiH ima potpisane sporazume u slobodnoj trgovini

⁷ Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, decembar 2003.

⁸ «Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», Brisel, 18. 11. 2003.

⁹ Sistem javnog upozoravanja, kvartalni izvještaj april-juni, UNDP, 2003.

na koje je u periodu 2000-2003. plasirano 38 odsto ukupnog bosanskohercegovačkog izvoza.¹⁰ Izvoz u ove zemlje u stalnom je rastu i u 2003. iznosio je 42 odsto od ukupnog izvoza BiH. Nasuprot ovome, uvoz iz ovih zemalja rastao je po sporijim stopama od stope uvoza iz drugih zemalja i u odnosu na 2002, kada je iznosio oko 40 odsto ukupnog uvoza, u 2003. je pao na 36 odsto ukupnog uvoza.

Bez obzira na kontraverzne stavove u javnosti, BiH ima jake razloge za zaključivanje bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini, jer ovi sporazumi između ostalog:

a) *Stvaraju preduvjete za povećanje izvoza*

BiH je mala ekonomija, koja mora biti izvozno orijentirana, pogotovu u uvjetima monetarne politike, zasnovane na principima valutnog odbora. Kao što je naprijed navedeno, u posljednjih nekoliko godina blizu 90 odsto svoga izvoza BiH ostvaruje na tržištima EU i susjednih zemalja. Već duže vrijeme EU je Bosni i Hercegovini unilateralno obezbijedila preferencijale u izvozu. Međutim, naša proizvodnja teško da je zadovoljavala standarde evropskih tržišta, a ne postoje ni institucije koje bi izdavale certifikate o odgovarajućim standardima. Stoga je bilo potrebno iznaći pogodnija tržišta za plasman roba, pa je zaključivanje asimetričnih bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama u regiji bilo najlogičnije rješenje.¹¹ Ponovo treba naglasiti da sve zemlje sa kojima BiH ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini imaju potpisane slične sporazume sa velikim brojem drugih zemalja. Ovo je bila važna činjenica kod donošenja odluka o potpisivanju sporazuma o slobodnoj trgovini, jer u slučaju njihovog nepostojanja, bosanskohercegovački izvoz ne bi bio konkurentan na tržištima ovih zemalja.

b) *Pomažu siromašnim*

Niske carinske stope i liberalan režim trgovine u proteklom godinama pomogli su siromašnim u BiH, jer su održavale niskim cijene prehrambenih proizvoda.

c) *Stimuliraju proizvodnju koja zavisi od uvoznih repromaterijala*

Niske carinske stope stimulativno su djelovale na pojedine dijelove domaće proizvodnje, zasnovane na uvozu repromaterijala, jer su osiguravale jeftin uvoz.

d) *Doprinosе manjoj stopi krijumčarenja*

Mada je krijumčarenje velik problem, niske carinske stope i liberalan režim trgovine utiču da obim krijumčarenja bude manji, nego što bi bio u slučaju da su carinske stope više.

e) *Jačaju kvalitet i konkurentnost domaće proizvodnje*

Liberalan režim uvoza doprinosi većoj konkurenciji na domaćem tržištu, što stvara bitne preduvjete za kvalitetniju domaću proizvodnju i jačanje konkurentnosti domaćih roba na međunarodnom tržištu, što također pospješuje izvoz.

f) *Stimuliraju priliv stranih investicija*

Kao što je naprijed navedeno, postojanje sporazuma o slobodnoj trgovini čini BiH atraktivnijom za strana ulaganja, jer otvara put na veće tržište.

g) *Doprinosе bržoj integraciji BiH u EU*

Pored ekonomskog interesa, sklapanje bilateralnih trgovinskih sporazuma sa zemljama u regionu doprinosi bržoj integraciji BiH u EU. Potpisivanjem Deklaracije Zagrebačkog samita iz novembra 2000. godine, koji je održan u okviru inicijative Pakta stabilnosti, šefovi država ili vlada obavezali su se na zaključivanje sporazuma o saradnji, koji će rezultirati slobodnom trgovinom. Krajem juna 2001. godine u Briselu ministri vanjske trgovine zemalja Pakta stabilnosti potpisali su Memorandum o razumijevanju, kojim su se obavezali da će zaključiti bilateralne ugovore o slobodnoj trgovini do kraja 2002. godine. Konačno, treba navesti da EU korištenje preferencijalnog tretmana kod izvoza roba uslovljava i spremnošću angažovanja BiH u regionalnoj saradnji sa zemljama, koje su vezane za proces stabilizacije i pridruživanja, posebno kroz uspostavljanje zona slobodne trgovine, u skladu sa članom XXIV i drugim relevantnim WTO pravilima. EU je također utvrdila Smjernice o

¹⁰ Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH, Ministarstvo za vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, decembar 2003.

¹¹ Postojanje ugovora o slobodnoj trgovini BiH sa zemljama u regiji neophodno je i zbog činjenice da su u svim susjednim zemljama carinska opterećenja vrlo visoka. U slučaju nepostojanja ugovora, robe iz BiH bi bile izuzetno nekonkurentne na ovim tržištima. Tako npr. prosječne ad valorem carine u Albaniji su 12,0%, Hrvatskoj 12,4%, Jugoslaviji 13,4%, Makedoniji 16,5%, Sloveniji 12,2% i Turskoj 12,0%. Istovremeno, prosječna ad valorem carina u BiH je 6,8%.

ugovorima o slobodnoj trgovini između zemalja, koje učestvuju u procesu stabilizacije i pridruživanja sa zemljama kandidatima za EU, ili trećim zemljama.

h) Doprinos bržem prijemu BiH u punopravno članstvo Svjetske trgovinske organizacije (WTO)

Liberalan režim u vanjskoj trgovini olakšava prijem u WTO.

U kontekstu ovog važno je naglasiti da liberalizacija trgovine ne može samo po sebi uticati na brz ekonomski rast i da naporedo s njom treba ubrzati implementaciju strukturalnih reformi, posebno privatizaciju preduzeća, unaprijediti poslovnu klimu, infrastrukturu i slično.

Činjenica je da do sada sklopljeni slobodni trgovinski sporazumi, i pored asimetričnosti,¹² nisu dali očekivane rezultate u pogledu smanjenja trgovinskog deficita i da su više vodili preusmjeravanju uvoza iz drugih, razvijenih zemalja, ka uvozu uglavnom iz Republike Hrvatske, Slovenije, Srbije i Crne Gore (*trade divison*), a manje rastu bosanskohercegovačkog izvoza (*trade creation*), te sa tim u vezi, dinamiziranju ekonomskog rasta u BiH.

Velik trgovinski deficit predstavlja prijetnju makroekonomskoj stabilnosti zemlje i održavanju valutnog odbora, kao instrumenta u vođenju monetarne politike. Razloge za slabije izvozne rezultate treba, prije svega, tražiti u nekonkurentnosti bosanskohercegovačkog izvoza, što je rezultat sporog tempa implementacije reformi, a najbolja ilustracija tome jeste činjenica da se oko 60 odsto ekonomije BiH još uvijek nalazi u državnom vlasništvu. Sa druge strane, nepostojanje institucionalnog okvira za zadovoljavanje standarda u vezi sa «*acquis communautaire*», neuređenost domaćeg poljoprivrednog sektora i fiskalna ograničenja u pogledu većeg stepena podrške poljoprivrednoj proizvodnji,¹³ također su bitni razlozi za slabije izvozne rezultate.

Poznato je da je predviđeno da ugovori o slobodnoj trgovini sa Republikom Hrvatskom i Srbijom i Crnom Gorom izgube svoju asimetričnost već od 2004. godine. Gubljenje asimetričnosti u slučaju ove dvije zemlje, sa kojima BiH ima trgovinski deficit, predstavlja razlog za zabrinutost. Vijeće ministara BiH je u decembru 2003. donijelo odluku kojom se privremeno, na tri mjeseca, prolongira primjena nulte carinske stope na jedan broj poljoprivrednih proizvoda iz Republike Hrvatske i Srbije i Crne Gore. Uzimajući u obzir stanje konkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje, neophodno je osigurati da se za ovu vrstu proizvoda zadrži carinska zaštita tako što bi se u bilateralnim razgovorima osiguralo:

- o produženje carinske zaštite za grupu poljoprivrednih proizvoda za koje BiH ima poseban interes za naredne dvije godine,
- o prolongiranje aplikacije standarda vezanih za «*acquis communautaire*» za jednu godinu, te prihvatanje bosanskohercegovačkih tehničkih standarda u pogledu kvaliteta i sigurnosti proizvoda,
- o sklopiti protokole o veterinarstvu sa zemljama potpisnicama sporazuma o slobodnoj trgovini.

3.2. Stimulirati inicijative za veću harmonizaciju vanjskotrgovinskih politika zemalja u regiji (potpisnica sporazuma o slobodnoj trgovini)

Važna dimenzija Pakta stabilnosti jeste liberalizacija vanjske trgovine zemalja u regiji. U tom cilju formirana je Radna grupa za trgovinu, koja predstavlja važan forum zemalja potpisnica Pakta stabilnosti, u pravcu liberalizacije trgovine.¹⁴

Pored liberalizacije trgovine unutar zemalja članica Pakta stabilnosti, posebno je važno inicirati harmonizaciju vanjskotrgovinskih politika svih zemalja-potpisnica sporazuma o slobodnoj trgovini, sa ostalim trgovinskim partnerima, naročito prema EU. Također je važno da zemlje-potpisnice sporazuma o slobodnoj trgovini uporedo sa potpunom implementacijom sporazuma o slobodnoj trgovini i uklanjanju svih necarinskih barijera, dalje liberaliziraju svoj trgovinski režim prema EU (dalje smanjenje tarifa za industrijske robe) i da u tom smislu imaju ujednačenu politiku. Ovo bi imalo važne pozitivne implikacije, jer bi umanjilo opasnost od relociranja određenih industrijskih grana iz manje razvijenih zemalja u regiji prema više razvijenim (kao u slučaju Jug-Jug trgovinskih integracija), ali bi izjednačilo i uvjete poslovanja sa kompanijama iz EU. S tim u vezi potrebno je u

¹² Takvi ugovori o asimetričnom uspostavljanju slobodne trgovine zaključeni su sa Hrvatskom, Slovenijom, Jugoslavijom, Makedonijom, Turskom i Rumunijom. BiH je dobila slobodan i bescarinski pristup svih svojih roba na tržišta pomenutih zemalja odmah, a njihove robe imaju pristup na BiH tržište uz postepeno snižavanje carina i drugih uvoznih opterećenja.

¹³ Što je preduvjet za izvoz iz zemlje sa kojima su sklopljeni ugovori o slobodnoj trgovini.

¹⁴ Pored ove inicijative postoji i SECI inicijativa koja također ima za cilj liberalizaciju vanjske trgovine.

okviru Radne grupe za trgovinu Pakta stabilnosti inicirati potpisivanje regionalnog sporazuma o slobodnoj trgovini, koji bi zamijenio postojeće, međusobno usaglašene bilateralne sporazume.¹⁵ Na ovaj način bi se mogle eliminirati ili umanjiti prepreke za trgovinu, koje se odnose na pravila o porijeklu, što je jedan od najvećih uzroka našeg manjeg izvoza u EU.

U kontekstu daljeg vođenja vanjskotrgovinske politike neophodno je dodatno ojačati Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH.

3.3. Sklopiti sporazume kojima će se priznati tzv. dijagonalna kumulacija

Drugi način za umanjivanje negativnog uticaja primjene pravila o porijeklu jeste pristupanje Pan-evropskom sporazumu o porijeklu i kumulaciji. Postojeći sporazumi o slobodnoj trgovini i pravila o porijeklu predviđaju samo bilateralnu kumulaciju, što djeluje nestimulativno za povezivanje različitih proizvodnih procesa, sa ciljem izvoza u EU.¹⁶ U ovom kontekstu priznavanje tzv. dijagonalne akumulacije u okviru zemalja potpisnica sporazuma o slobodnoj trgovini i svih njih zajedno sa EU, bez sumnje bi unaprijedilo situaciju u ovom pogledu.¹⁷

3.4. Uspostaviti odgovarajući nivo koordinacije u implementaciji državnih zakona o vanjskoj trgovini

Odbor za indirektno oporezivanje BiH, koji je u fazi formiranja, doprinijet će većem stepenu koordinacije vanjskotrgovinske politike, jer će na jednom mjestu biti koncentrirana i politika i administracija za izvršavanje tih politika. Potrebno je osigurati da vlasti na nivou BiH počnu nadzirati implementaciju zakona iz oblasti vanjske trgovine, te utvrditi sankcije za njihovo neprovođenje. Moraju se iznaći rješenja kako bi se izbjegla različita tumačenja i blokade kod implementiranja državnih zakona iz ove oblasti. U tom smislu neophodno je uskladiti terminološke razlike u zakonima o spoljnotrgovinskom poslovanju i carinskoj politici. Posebno je važno uskladiti provedbene propise iz oblasti carinske politike sa evropskim standardima i olakšati procedure u sistemima unutrašnje obrade za tekstilne kompanije. Ove mjere treba provesti i u prijelaznom periodu, do uspostave pune funkcionalnosti Uprave za indirektno oporezivanje BiH.

U oblasti spoljnotrgovinskog bilansa postoji potreba za vođenjem platno-bilansne statistike. U kontekstu ovoga potrebno je ojačati kapacitete Centralne banke BiH za praćenje sektorskih i entitetskih tokova kapitala iz i u BiH, kako bi se na osnovu ovih informacija mogle predlagati mjere za uravnoteženje platnog bilansa.

Implementacija sporazuma o slobodnoj trgovini vodit će smanjenju carinskih prihoda, koji još uvijek predstavljaju značajan izvor prihoda za entitetske budžete. Stoga će u kontekstu formiranja Uprave za indirektno oporezivanje BiH od posebne važnosti biti unapređenje efikasnosti u radu carinske administracije (koja će biti formirana na državnom nivou), kako bi se osigurala fiskalna stabilnost do uvođenja PDV, koji će postati najvažniji fiskalni prihod.

Posebno je važno, u skladu s preporukama Studije o izvodljivosti EU, ojačati Ministarstvo vanjskih poslova za aktivnosti, koje predstoje u vezi sa pregovorima za članstvo u WTO, ali i zaključivanje Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji (SAA).

Vanjskotrgovinska komora je važna institucija, sa kojom također treba osigurati koordinaciju u pripremi i realizaciji mjera iz ove oblasti.

3.5. Preispitati postojeći režim carinskih tarifa, posebno za strateške industrijske grane

U okviru pripreme Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP) rađena su istraživanja u cilju definiranja strateških industrijskih grana. Na osnovu više studija, rađenih od strane GTZ, USAID i međuentitetskih radnih grupa, došlo se do zaključka da BiH ima konkurentne prednosti u metalskoj, drvoprerađivačkoj, tekstilnoj i kožarskoj industriji, preradi hrane i proizvodnji električne energije (vidi dio koji se odnosi na sektorske prioritete u oblasti industrije). Zbog direktnog uticaja na veću produktivnosti i samim tim na veću konkurentnost proizvodnje, pored ovih, status strateške industrijske grane treba dati i sektoru novih tehnologija (IT).

¹⁵ Uzimajući u obzir sve prednosti, jedno od rješenja bi bilo formiranje carinske unije zemalja u regiji. Međutim, ova opcija ima ozbiljne političke teškoće s obzirom da su sve zemlje u regiji više koncentrirane na integraciju u tržište EU.

¹⁶ Zbog toga što se inputi iz svih zemalja potpisnica sporazuma o slobodnoj trgovini tretiraju kao uvoz.

¹⁷ Tako bi, primjerice, carinsku stopu za sklopove (automobila) SKF/DKF odnosno prvi ili drugi stepen rasklopljenosti trebalo staviti na 0%, kako bi se podsticali proizvođači automobila da sklapaju automobile u BiH.

Turizam također treba valorizirati kao izvoznu djelatnost, te svrstati u red industrijskih grana, kojima treba osigurati buduće fiskalne i druge olakšice.

U skladu s ovim potrebno je raditi na smanjenju carinske tarife za navedene strateške industrijske grane za uvoz repromaterijala. Također je potrebno ukinuti carine na repromaterijale, koji se ne proizvode u BiH. Radi što preciznijeg definiranja politike u ovoj oblasti potrebno je:

- nastaviti aktivnosti koje je započela Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) u definiranju strateških industrijskih grana, kroz izradu i usvajanje studije o industrijskim politikama,
- jačati statističke institucije kako bi se što preciznije utvrdili bilansi potreba za uvoz repromaterijala i izradila analiza o mogućnosti njihove proizvodnje u BiH,
- usvojiti novi Zakon o carinskoj tarifi BiH.¹⁸

Osim ovoga potrebno je zakonski regulirati uvoz stare opreme i mašina. S obzirom da će važnost carina kao fiskalnog prihoda opadati (zbog sklapanja sporazuma o slobodnoj trgovini) potrebno je domaće kompanije, po uzoru na strane, također osloboditi carine na uvoz mašina i opreme za proizvodnju.¹⁹

U cilju privlačenja novih investicija za neke vrste privrednih aktivnosti, kao što je npr. sklapanje automobila, potrebno je redefinirati visinu carinske tarife.

Paralelno sa ovim aktivnostima potrebno je definirati strateške grane proizvodnje u poljoprivredi, kako bi se u pregovorima sa WTO, EU i bilateralnim partnerima, sa kojima su potpisani sporazumi o slobodnoj trgovini, otvorila mogućnost za zadržavanje postojeće ili čak veće zaštite. Posebno je važno da se u okviru predstojećih pregovora sa WTO za ovu vrstu proizvodnje osigura duži tzv. tranzicioni period. Najvažniji razlog za ovo je postojanje fiskalnih ograničenja za veći stepen subvencioniranja. Također bi trebalo razmotriti mogućnost uvođenja tzv. sezonskih carinskih stopa.

3.6. Jačati institucionalni okvir za korištenje trgovinskih povlastica, koje su EU i većina razvijenih zemalja odobrili BiH

Kao što je naprijed istaknuto, BiH nije u mogućnosti da koristi trgovinske povlastice, koje su joj unilateralno odobrene od većine razvijenih zemalja, zbog nepostojanja odgovarajućeg institucionalnog okvira za certifikaciju roba u međunarodnoj trgovini. Ovo je jedan od razloga zašto postojeći sporazumi o slobodnoj trgovini nisu dali očekivane rezultate.

U skladu s preporukama Studije izvodljivosti EU, potrebno je da BiH unaprijedi sposobnost osiguranja autentičnosti certifikata o porijeklu. U skladu s ovim potrebno je usvojiti niz zakonskih propisa, radi ispunjenja uvjeta po «acquis communautaire», za definiranje tehničkih zahtjeva za proizvode i ocjenjivanje usklađenosti, koji bi definisao nove principe u tehničkom zakonodavstvu, prelijete iz EU, i tačnu raspodjelu nadležnosti u donošenju novih propisa, po pojedinim grupama proizvoda. Također je potrebno usvojiti podzakonske akte, potrebne za implementaciju Zakona o kontroli kvaliteta roba iz uvoza i roba za izvoz, uspostaviti nove institucije za standardizaciju i akreditiranje, koje zadovoljavaju uvjete WTO i EU, te usvojiti niz drugih zakonskih i podzakonskih akta, uspostaviti nove i jačati postojeće institucije.

U ovom kontekstu poseban napor treba uložiti u kreiranje zakonskog i institucionalnog okvira za zaštitu intelektualne imovine, čiji je promet u ovom momentu u velikoj mjeri neuređen.

Posebno je važno preispitati rad tzv. slobodnih zona i onemogućiti praksu da iste budu korištene kao «neregularni» ulaz na BiH tržište, što potencijalno podriva preferencijalni pristup, koji je dat od strane EU.²⁰

3.7. Osigurati prijem Bosne i Hercegovine u punopravno članstvo WTO

¹⁸ Na prijedlog entitetskih vlada Vijeće ministara BiH usvojilo je u novembru 2003. zaključak da se pripremi novi zakon o carinskoj tarifi BiH. U tu svrhu formirana je posebna komisija koja radi na prijedlogu zakona.

¹⁹ Postojeći Zakon o stranim investicijama stavio je domaće kompanije u neravnotežan položaj, jer su strani ulagači oslobođeni plaćanja carine na uvoz opreme i mašina za proizvodnju.

²⁰ «Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», Brisel, 18. 11. 2003.

Ustavna definicija o slobodi kretanja ljudi, roba, usluga i kapitala, koja je razrađena u zakonima BiH o vanjskotrgovinskoj politici, o carinskoj politici i o politici direktnih stranih ulaganja, treba biti osnova za pregovore za pristupanje u članstvo WTO-a. Uključivanje u WTO će zahtijevati prilagođavanja međunarodnim standardima ekonomskih politika, institucija i pravnog sistema. To će svakako biti predmet pregovora, posebno sa stanovišta tranzicijskog perioda. BiH je dostavila odgovore na pristigla pitanja od strane članica i WTO sekretarijata. Prvi sastanak radne grupe je održan početkom novembra 2003. godine, a u toku su pripreme za drugi sastanak.

U pregovorima za članstvo potrebno je da BiH koristi pogodnosti koje se daju malim zemljama u tranziciji radi osiguranja što dužeg prijelaznog perioda za usklađivanje carinske stope i legislative, po pojedinim WTO ugovorima, a u skladu sa pravilima ove organizacije i preuzetim obavezama. U kontekstu ovoga neophodno je pripremiti inicijalnu Listu koncesija za robe prema pojedinačnim linijama iz carinske tarife i Liste obaveza u uslugama.

Budući da je prosječna carinska stopa u BiH niska (oko 6 odsto), te niža u odnosu na veći broj članica WTO, posebno onih u tranziciji, ne bi trebalo pristati na eventualne zahtjeve za većim snižavanjem. Međutim, ovo se ne odnosi na snižavanje carinskih stopa "zero to zero" za proizvode iz grupe proizvoda za koje su WTO tijela donijela odluku. Konačno, budući da su carinske stope za određenu grupu proizvoda u BiH znatno niže u odnosu na druge članice WTO, potrebno je tražiti da se omogući njihovo podizanje do visine ostalih zemalja članica.

3.8. Pojednostaviti carinske procedure i jačati statistiku iz oblasti vanjske trgovine

Uvođenje ASYCUDA²¹ pruža velike mogućnosti za pojednostavljenje carinske procedure, što svakako treba iskoristiti. Posebno je potrebno pojednostaviti carinsku proceduru za obavljanje lohn poslova, usvajanjem posebnog pravilnika. U istom cilju potrebno je smanjiti broj carinarnica i carinskih ispostava, kao i broj graničnih prelaza, preko kojih se vrši promet robama (a kojih sada ima 25), uspostaviti u MVTEO bazu podataka o stranim trgovinskim predstavništvima, te povezati jedinstven registar o njima sa entiteskim organima, jačati granične inspekcije i modernizirati granične prijelaze, pojačati kontrolu rada slobodnih zona.

U kontekstu preporuka EU²² potrebno je iznaći model za uspostavljanje odgovarajućih graničnih inspeksijskih službi, koje bi obuhvatile tržišnu, sanitarnu, veterinarsku, poljoprivrednu i inspekciju za sigurnost proizvoda. U istom kontekstu potrebno je urediti i harmonizirati rad u skladu sa EU standardima fitosanitarne, veterinarske i carinske službe na graničnim prelazima, a posebno u pogledu radnog vremena, lokacija i slično.

Važan je zadatak i jačanje statističkih institucija, te Odjela za statistiku u Centralnoj banci BiH, u vezi sa podacima koji se odnose na vanjsku trgovinu.

3.9. U cilju smanjenja trgovinskog deficita potrebno je osigurati veći obim zaštite domaće poljoprivredne proizvodnje

Viši nivo zaštite domaće poljoprivredne proizvodnje može osigurati smanjenje trgovinskog deficita, zbog činjenice da prehrambeni proizvodi čine većinu uvoza BiH. U skladu s naprijed navedenim, a zbog fiskalnih ograničenja u osiguranju većeg nivoa poticaja poljoprivrednoj proizvodnji, potrebno je da se osigura nastavak asimetričnosti u primjeni sporazuma o slobodnoj trgovini. Također je potrebno sačiniti strategiju za supstituciju uvoza. U skladu sa naprijed navedenim, u toku pregovora o prijemu BiH u punopravno članstvo u WTO neophodno je osigurati povoljan status BiH, koji će joj omogućiti korištenje niza povlastica. U istom kontekstu je potrebno pooštriti proceduru za kontrolu porijekla proizvoda kako bi se onemogućio uvoz u našu zemlju onih proizvoda koji nisu obuhvaćeni sporazumima o slobodnoj trgovini. Konačno, potrebno je kontinuirano provoditi kampanju "Kupujmo domaće".

3.10. Uspostaviti institucionalni okvir za zaštitu domaćih potrošača

BiH uvozi robe bez provjere sigurnosti i standardizirane kontrole. Stoga je potrebno kreirati politiku aktivne zaštite potrošača sukladno EU standardima. U kontekstu ovoga neophodno je osnovati neovisne i djelotvorne administracijske strukture koje će osigurati ispunjavanje osnovnih zahtjeva u pogledu zdravlja i sigurnosti (Vijeće za konkurenciju BiH, entitetske urede za konkurenciju i

²¹ ASYCUDA - Automated SYstem for CUstoms Data (sistem za obradu podataka u carinskim upravama)

²² «Izveštaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

zaštitu potrošača). Posebno je važno donijeti podzakonske akte i uspostaviti institucijski okvir za implementiranje Zakona o zaštiti potrošača BiH.

3.11. Osigurati recipročnu primjenu pravila u vanjskotrgovinskoj praksi

BiH uvozi robe bez provjere sigurnosti i standardizirane kontrole. S druge strane, bosanskohercegovački izvoznici su, pored oštre konkurencije, izloženi dugotrajnim i skupim procedurama dobijanja saglasnosti za ulazak robe na prostor zemalja partnera BiH. Sami izvoznici iz BiH su u ovome nemoćni i trebaju potporu države. Uspostavljanje sistema kontrole sigurnosti uvezenih roba i reputiteta bilo bi u funkciji stimuliranja domaće proizvodnje i smanjenja trgovinskog deficita.

Sa zemljama-potpisnicama sporazuma o slobodnoj trgovini potrebno je također eliminirati i tzv. necarinske barijere. Dok u slučaju Albanije, Hrvatske i Makedonije, koje su članice WTO, nema formalnih carinskih barijera, u Srbiji i Crnoj Gori prisutna je praksa odobravanja uvoza za određene vrste roba. U odnosu na Srbiju, koja zahtijeva uvozne dozvole za određen broj proizvoda iz metalske industrije, Crna Gora ima najrigorozniju praksu u regionu i zahtijeva uvozne dozvole za više industrijskih grana.²³ Makedonija i Slovenija pooštrile su proceduru provjere porijekla proizvoda što je usporilo izvoz roba iz BiH u ove zemlje. Neophodno je da BiH poduzme iste korake.

4. Podrška izvozu

4.1. Noviji trendovi

U 2001. i 2002. i u prvih osam mjeseci ove godine evidentiran je rast industrijske i ostale proizvodnje i izvoza, ostvaren uz smanjenje broja zaposlenih za 5.800 hiljada lica, ili 1,0 procenat, što ukazuje na činjenicu da se povećava produktivnost rada, a sa njom najvjerovatnije i ostali kvalitativni parametri poslovanja privrede BiH. U odnosu na prošlu godinu izvoz je porastao, ali uvoz bilježi stalni rast u većoj proporciji. Studija koju je uradila WB, u suradnji sa domaćim ekspertima, pokazuje trend porasta izvoza kod privatiziranih preduzeća. Prema ovoj studiji, od ukupne proizvodnje privatiziranih kompanija, u kojima su vršene analize, izvoz je sa oko 32 odsto u 2002. godini porastao na 50 procenata, pretežno na tržišta bivše Jugoslavije.²⁴

4.2. Uočeni problemi za rast izvoza

4.2.1. Spor rast privatnog sektora

Usporena privatizacija, slab priliv stranih investicija, koje su u većini zemalja u tranziciji nosioci izvoza, te još uvijek nepovoljna poslovna klima, kočnica su daljnjeg razvoja privatnog sektora, od koga se očekuju najveći rezultati u oblasti izvoza. S druge strane, zabrinjava niska opredjeljenost domaćih kompanija na izvoz.²⁵

4.2.2. Nekonkurentnost domaće proizvodnje

Oko 60 odsto ekonomije BiH još uvijek je u državnom vlasništvu, što je čini nekonkurentnom. Nekonkurentnost domaće proizvodnje uglavnom se ogleda u nižoj produktivnosti, skupljoj radnoj snazi u odnosu na regiju, visokim poreskim opterećenjima, visokom stepenu krijumčarenja, neefikasnosti sudova, visokim transportnim troškovima, relativno skupom kapitalu, te visokim troškovima električne energije i PTT usluga. Ove navode potvrđuje i Studija o ispitivanju kompetitivnosti BiH u globalnim razmjerama, rađena 2001. i 2002. godine od strane domaćih eksperata, pretežno sa Ekonomskog fakulteta u Sarajevu (MIT centar). Nasuprot tome, trgovinski deficit je još više uvećan ograničenom domaćom proizvodnjom lošeg kvaliteta. Ova činjenica, zajedno sa značajnom domaćom potražnjom, odredila je obim izvoza.²⁶

²³ The policies and Institutions in the Countries of SEE in the EU Stabilization and Association Process, Regional Report, March 28, 2003

²⁴ Studija o postignutim rezultatima i uvjetima za unapređenje poslovanja privatiziranih industrijskih preduzeća u BiH, oktobar 2002, Svjetska banka (Study of Performance and Conditions for Improvements from Privatization and Restructuring of Industrial Enterprises in BiH, World Bank BiH, Sarajevo, October 2002)

²⁵ Izlaganje dr. Ante Domazeta na skupu «Strateški pravci vanjskotrgovinske politike i podrške izvozu», Vanjskotrgovinska komora BiH, Sarajevo, 03.12.2003. godine.

²⁶ «Izveštaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

Potrebno je da BiH poboljša industrijsku konkurenciju putem boljeg korporativnog upravljanja i poboljšanja dostupnosti finansiranja.²⁷

4.2.3. Nepostojanje adekvatnih institucija za izvoz u EU

Na nivou države, ali i entiteta, nisu izgrađene institucije koje bi zadovoljile kriterije «Acquis communautaire».

Ove institucije treba da omoguće certifikate za proizvode koji će biti priznati, kako u regiji, tako i na unutrašnjem tržištu EU. U cilju ovoga treba osigurati usvajanje odgovarajuće legislative vezane za proizvod, te širi regulatorni okvir institucija iz domena infrastrukture kvaliteta.

4.2.4. Fiskalna ograničenja za veći poticaj poljoprivrednoj proizvodnji

Bez obzira na uočenu potrebu veće podrške domaćoj poljoprivrednoj proizvodnji, ograničena budžetska sredstva to ne omogućavaju.

4.3. Prioritetne aktivnosti

4.3.1. Izraditi sveobuhvatnu strategiju za povećanje izvoza koja bi na osnovu dosadašnjeg rada na pripremi Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP):

- definirala proizvodnje u kojima BiH ima konkurentne prednosti,
- definirala najpogodnija tržišta za robe i usluge iz BiH,
- definirala institucionalni okvir za promociju izvoza iz BiH,
- definirala izvore za podršku izvozu.

Pripremu strategije trebalo bi koordinirati sa istraživanjima, što ih Vanjskotrgovinska komora permanentno vrši u ovoj oblasti.

4.3.2. Ubrzati reforme radi povećanja nivoa industrijske proizvodnje

Glavni problem za BiH izvoz predstavlja nizak nivo proizvodnje uopšte, a posebno proizvodnje koja može biti konkurentna na vanjskom tržištu. Proizvodni kapaciteti koji su dijelom devastirani, dijelom zastarjeli, ne mogu ponuditi konkurentne proizvode. Svi segmenti prijeratne privrede suočeni su sa gubitkom međunarodnog tržišta, koje se u međuvremenu promijenilo. Drugi problem je da se velik broj prerađivačkih industrijskih kapaciteta bazira na uvoznim sirovinama, što im ne omogućava korištenje preferencijala na najznačajnijim izvoznim tržištima.

Na nedovoljne robne fondove za inostrano tržište i lošiju konkurentnost BiH proizvoda, značajnog uticaja imaju nepovoljna poslovna klima (nepostojanje jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH, nelojalna konkurencija, spor rad sudova, visoki troškovi i duge procedure registracije, korupcija), usporena privatizacija, nepovoljni uvjeti finansiranja i skupe bankarske usluge, relativno visoka poreska opterećenja, visoki troškovi javnih usluga (električna energija, PTT usluge). Poseban problem je relativna nekonkurentnost radne snage u BiH u odnosu na regiju²⁸.

Da bi se postigao veći rast industrijske proizvodnje, potrebno je osigurati brži rast privatnog sektora kroz:

- unapređenje poslovne klime za domaća i strana ulaganja,
- okončanje procesa privatizacije, posebno u dijelu strateških preduzeća, koja trebaju biti nosioci izvoza,²⁹
- privlačenje većeg obima stranih investicija koje, pored novih tehnologija i sistema menadžmenta, donose korist i u vidu novih tržišta.

4.3.3. Provesti reforme koje će uticati na povećanje konkurentnosti izvoza iz BiH

Da bi se povećala konkurentnost domaće proizvodnje na međunarodnom tržištu, potrebno je provesti reforme u nekoliko važnih područja:

- tržište radne snage,

²⁷ «Izveštaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

²⁸ Glavni element, koji utiču na nekonkurentnost radne snage BiH u odnosu na regiju, jesu niža produktivnost zbog relativno starije radne snage u zvaničnom sektoru i viši nivoi plata.

²⁹ U okviru istraživanja koja su korištena za pripremu PRSP definirano je nekoliko industrijskih grana koje bi se mogle svrstati u red strateških: metalska, tekstilno-kožarska, drvoprerađivačka, proizvodnja hrane, struje i novih tehnologija.

- indirektno oporezivanje,
- sudstvo,
- jačati tržište kapitala,
- liberalizirati tržište energije i PTT usluga,
- smanjiti poreska opterećenja.

U istom kontekstu potrebno je:

- uvesti olakšice za investiranje u nove tehnologije, kao i ograničenja na uvoz zastarjelih tehnologija;
- donijeti podzakonske akte za Zakon o oslobađanju od carine opreme, namjenjene za proizvodnju.³⁰

4.3.4. Osigurati podsticaj izvoznim preduzećima

Preduzećima iz oblasti strateških industrija potrebno je osigurati podršku kroz:

- uspostavljanje Kreditno-izvozne banke (koju treba formirati kroz transformaciju IGA),
- jačanje postojećeg Fonda za garancije³¹ za izvozno orijentirana preduzeća,
- uspostavljanje Fonda za pomoć izvozno orijentiranim preduzećima za dobijanje CE i ISO certifikata.

IGA kao zvanična izvozno-kreditna agencija BiH

Za uspostavljanje efikasne izvozno-kreditne agencije neophodno je:

- **Uspostaviti pravni okvir za poslovanje državne izvozno kreditne agencije:** usvajanjem Zakona o obezbjeđenju uslova za povećanje izvoza i izvozno-kreditnoj agenciji BiH bit će definisana prava i obaveze, što će omogućiti efikasnu podršku izvozniciima i bankama.
- **Izvršiti transfer sredstava na bilans agencije IGA:** odlukom Vijeća ministara BiH, uz saglasnost Svjetske banke, potrebno je prenijeti sredstva dva kredita i tri grantova sa računa BiH na račun IGA-e, čime bi se neophodno pojačao bilans IGA-e, koji je sada nedostatan za jednu izvozno-kreditnu agenciju.
- **Izvršiti finansijsko jačanje IGA-e:** u roku od godinu dana od donošenja Zakona o obezbjeđenju uslova za povećanje izvoza i izvozno-kreditnoj agenciji BiH, bit će neophodno osigurati dodatna sredstva za jačanje finansijske pozicije IGA-e. IGA trenutno raspolaže sredstvima iz kredita Svjetske banke i grantova nekih zemalja donatora, što nije dovoljan kapital za ozbiljnu i sveobuhvatnu podršku BiH izvozniciima. Nedostatak sredstava IGA dijelom nadoknađuje ugovorima sa privatnim tržištem osiguranja Lloyd's i reosiguravajućim kućama u Evropi. Međutim, to je nepovoljno za BiH, jer osiguravatelji i reosiguravatelji često odbijaju podržati dobre poslove, zbog svoje procjene rizika. Zbog toga IGA ne može podržavati dobre izvozne ugovore, koji bi bili u interesu države.
- **Usvojiti Zakon BiH o otkupu izvoznih potraživanja (faktoring):** u ovom momentu IGA pruža usluge faktoringa. Međutim, nepostojanje odgovarajućeg zakonskog okvira ograničava mogućnosti IGA-e i banaka u BiH da putem otkupa izvoznih potraživanja na efikasniji način osiguraju obrtna sredstva za izvoznike u BiH.³²

4.3.5. Stvoriti preduvjete za smanjenje transportnih troškova

Revitalizacija željezničkog saobraćaja doprinijela bi smanjenju transportnih troškova za domaći izvoz, kao i stavljanje luke Ploče na korištenje privredi BiH. Izgradnja koridora Vc također bi uticala na efikasniji i jeftiniji transport bosanskohercegovačkih roba.

Sa zemljama, koje sa BiH imaju zaključene sporazume o slobodnoj trgovini, treba postići recipročno ukidanje transportnih dozvola za kamione i naplatu naknada za ceste.

Osim toga, neophodno je ostvariti članstvo Udruženja transportera pri Vanjskotrgovinskoj komori u IRU (Međunarodnu uniju drumskog transporta) i obezbjeđenje garancija za dobijanje TIR i ATA karneta, što će znatno olakšati našim prevozniciima prelazak preko granica. Uspostava TIR sistema u BiH je u toku, u okviru Vanjskotrgovinske komore BiH, kojoj treba pružiti podršku u ovom poslu.

³⁰ Strani investitori su ovim zakonom oslobođeni od plaćanja carine, pa treba donijeti odgovarajuće podzakonske propise za oslobađanja od carine i domaćeg privatnog sektora.

³¹ Uz pomoć USAID formiran je Fond za garancije radi podrške izvozno orijentiranim preduzećima.

³² Dio grupacije WB koji se bavi podrškom privatnom sektoru IFC putem svoje specijalizirane agencije za regiju Jugoistočne Evrope (SEED) uključen je u pripremu Zakona o otkupu izvoznih potraživanja.

Medjutim, bez obzira što BiH nije potpisinica ATA konvencije, zakonski propisi u BiH dopuštaju upotrebu ATA karneta. Stoga je potrebno uspostaviti mehanizam za upotrebu ATA karneta, te omogućiti prevoznicima iz BiH korištenje i ove pogodnosti.

U skladu s preporukama Studije izvodljivosti EU, potrebno je sprovesti već potpisani TIR. S tim u vezi važno je zaključiti garantni ugovor između Vanjskotrgovinske komore BiH i carinskih uprava u BiH, što je bitan preduvjet za pristup BiH sistemu TIR. U vezi sa ovim neophodno je na nivou BiH regulirati uvjete za sticanje prava obavljanja međunarodne špedicije, u skladu sa EU standardima, te pojednostaviti carinske procedure, u smislu oslobađanja od špediterskih garancija, kod prevoza roba na 48 sati. S obzirom na veliku zakonsku šarolikost u ovoj oblasti, potrebno je donijeti Zakon o saobraćaju na nivou BiH, harmoniziran s ostalim zakonskim i podzakonskim aktima. U istom cilju potrebno je donijeti podzakonske akte radi provođenja Zakona BiH o međunarodnom i međuentitetskom cestovnom prijevozu, kao i Odluku o naknadi za ceste. Zbog nedostatka ovih podzakonskih akata samo domaći prevoznici plaćaju naknade na ceste, a strani ne. Ova praksa, kojom domaće zakonodavstvo stavlja lokalne privredne subjekte u neravnotežan položaj u odnosu na strane, treba biti ispravljena. S druge strane, domaći prevoznici plaćaju cestarine u svim drugim zemljama.

U oblasti CEMT dozvola potrebno je utvrditi jasne kriterije za njihovu dodjelu na nivou BiH, te vršiti redovan monitoring kontrole njihove upotrebe.

Posebno je važno postići sporazum sa zemljama, glavnim trgovinskim partnerima, za pojednostavljenje procedura za dobijanje viza za poslovne ljude.

4.3.6. Unaprijediti zakonodavni i institucionalni okvir za izvoz

«Da bi ispunila uvjete iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SAA), BiH treba postupno uskladiti svoje zakone s tehničkim propisima EU i evropskom praksom o standardizaciji, mjeriteljstvu, akreditiranju i uskladenosti».³³ U Evropsku uniju mogu izvoziti samo poduzeća koja samostalno prođu veoma duge, komplikovane i skupe procedure usklađenosti proizvoda u nekoj od zemalja EU. Proizvode životinjskog porijekla i poljoprivredne proizvode, koji podliježu međunarodnim veterinarskim i fito-sanitarnim propisima, nemoguće je izvoziti dok se ne ispune zahtjevi, koji proističu iz pravila EU, a za šta je neophodna uspostava zakonskog okvira i potrebnih institucija na nivou BiH. «BiH su potrebne laboratorije i organi za izdavanje potvrda, koji mogu posvjedočiti da je poljoprivredna roba u skladu sa EU *acquis-om* u ovoj oblasti.»³⁴

Pored zadovoljavanja kvaliteta, nepostojanje adekvatnog zakonskog i institucionalnog okvira utiče na slabu iskorištenost niza pogodnosti, što ih nose zaključeni bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini, i unilateralni preferencijalni tretmani, odobreni od strane EU³⁵ i većine razvijenih zemalja svijeta.

Uzimajući ovo u obzir potrebno je:

- sve buduće zakone i propise usklađivati sa zahtjevima iz «EU *acquis communautaire*» (starog i novog pristupa),
- podsticati razvoj infrastrukture u oblasti standarda, certificiranja i kvaliteta, u skladu sa pravilima EU,
- podsticati korištenje tehničkih propisa i postupaka ocjenjivanja usklađenosti, koji su kompatibilni sa pravilima i postupcima EU,
- podsticati učešće BiH u radu odgovarajućih evropskih i međunarodnih organizacija,
- pristupiti procedurama koje će rezultirati zaključivanjem sporazuma sa Evropskom komisijom i Evropskim ekonomskim prostorom (EEA) o ocjeni usklađenosti i prihvatanju proizvoda,³⁶
- harmonizirati sve usvojene zakone sa «EU *acquis communautaire*» (stari i novi pristup),

³³ «Izvještaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

³⁴ «Izvještaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

³⁵ Za korištenje svih vrsta preferencijala nužno je ispunjavanje uslova o porijeklu roba koji se dokazuju bilo Formularom EUR.1 bilo Formularom A. Osim porijekla robe, BiH izvoznici moraju zadovoljiti kvalitetom proizvoda koji će biti standardnog kvaliteta (u skladu sa standardima EU). Dostizanje standarda EU i odgovarajućih certifikata kvaliteta predstavlja najveći problem za BiH izvoznike, te je to razlog što se preferencijali ne koriste u potpunosti, tj. rijetko se dostižu postavljene kvote.

³⁶ «Izvještaj Evropske komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», 18. 11. 2003.

- uspostaviti sistem kontrole kvaliteta i nadzora nad tržištem BiH, u skladu sa zahtjevima EU tržišta i WTO sporazumima o tehničkim barijerama za trgovinu (TBT), sanitarnim i fito sanitarnim nadzorom (SPS).³⁷

Visoki prioritet u ovoj oblasti treba biti uspostava odgovarajućeg tijela na nivou države BiH za pripremu tehničke legislative u vezi sa slobodnim protokom roba u okviru EU tržišta.

Uzimajući u obzir postojeću situaciju, a u skladu sa naprijed navedenim, potrebno je u bilateralnim razgovorima sa zemljama potpisnicama sporazuma o slobodnoj trgovini osigurati za naše izvoznike odgodu primjene standarda po osnovu "acquis communautaire" na jednu godinu. U ovom periodu zemlje potpisnice sporazuma o slobodnoj trgovini prihvatile bi tehničke standarde naše zemlje što bi se reguliralo posebnim protokolima. U kontekstu ovoga posebno je važno potpisati Sporazum o veterinarstvu sa Republikom Hrvatskom, koji je do sada bio prepreka izvozu bosanskohercegovačkih proizvoda animalnog porijekla u ovu zemlju.

4.3.7. Organizirati promociju izvoza

Sadašnje aktivnosti na promociji bosanskohercegovačkog izvoza su nedovoljne, a sa institucionalnog stanovišta su rascjepkane. U okviru Ministarstva za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose postoji Odjel za izvoz. U BiH djeluje i Vanjskotrgovinska komora, a Ministarstvo vanjskih poslova BiH razvija posebne aktivnosti u vezi sa tzv. ekonomskom diplomacijom, koja će se baviti i promocijom bosanskohercegovačkog izvoza. Konačno, na nivou BiH djeluje IGA, koja pruža finansijsku podršku izvozu i koja treba da preraste u državnu kreditno-izvoznju banku.

Promocija izvoza u uvjetima BiH treba da se fokusira na:

- osiguranju informacija o pogodnim tržištima za izvoz roba i usluga iz BiH i organiziranju javne kampanje, kako bi se domaće firme upoznale sa ovom informacijom,
- pružanje konsultantskih usluga o analizi pojedinih tržišta, proizvodnji roba i pružanju usluga za izvoz (kao npr. u vezi sa dizajnom i slično), organiziranju marketinga za nastup na zainteresiranim stranim tržištima,
- upoznavanje domaćih menadžera sa propisima oko zadovoljavanja standarda i procedura izvoza na zainteresiranim tržištima, organiziranje obuke za marketinški nastup na njima, kao i obuke za finansiranje izvoza, osiguranje garancija, uspostave joint venture i slično,
- u suradnji sa Ministarstvom za vanjske poslove BiH potrebno je uprostiti proceduru za dobijanje poslovnih viza za poslovne ljude iz BiH,
- u okviru diplomatsko-konzularne mreže potrebno je ojačati privredne odjele ambasada na tržištima, za koje se ocijeni da su posebno interesantna za BiH.

Sa institucionalne tačke gledišta aktivnosti oko promocije izvoza treba pozicionirati u Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH.³⁸

³⁷ Hrvatska, Albanija, Makedonija, a u zadnje vrijeme čak i Srbija i Crna Gora napravili su značajan progres u ispunjenju važnih standarda u skladu sa zahtjevom EU tržišta. Samo u sektoru ribogojlišta Albanija ima 24 od strane EU certificirana mjesta za proizvodnju dok BiH nema ni jedan. Od svih zemalja u regiji sa kojima BiH ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini BiH nema ni jedno certificirano mjesto za proizvodnju od strane EU.

³⁸ U okviru Vijeća ministara BiH postoje razmišljanja da bi se promocija izvoza mogla povjeriti FIPA.